

שנהב־שהרבני והערבית שבעברית

איאד ברגותי*

היום אנחנו מדברים על יהודה שנהב־שהרבני. אני עדיין זוכר טוב מאוד את ההרצאה הראשונה של קורס מקורות היסטוריים ואינטלקטואליים של מדעי החברה, בחורף 1999, סמסטר א, אולם בר שירה. אני בא מנצרת, ילד בן 19, מופתע מכל דבר, העברית שלי שבורה ומוזרה, משלבת מילים שלמדתי בשיעור תנ"ך עם מילים שקלטתי מהסדרה "רמת אביב ג". היו לי הרבה שאלות על זהות. ואז נכנס יהודה ומתחיל את השואו שלו, הולך בכריזמה מופלאה על הבמה הרחבה מול האולם המלא, מצטט את אבן חלדון שהקדים את אוגוסט קונט במחשבה הסוציולוגית ומדבר על אדוארד סעיד והאוריניטליזם. גם אם לא הבנתי באותו יום את המושגים הארוכים שהוא השתמש בהם, כל מיני איזמים ואציות, תפסתי את קצה החוט. הבנתי שהוא קורא תיגר על הממסד "המדעי" המערבי עצמו ומספר סיפור אחר לגמרי מנקודת מבט שונה לגמרי.

בזמנו יהודה לא ידע לדבר ערבית, לא יכול לדבר בשפת אימו. אבל אני, והסטודנטים הערבים האחרים, הרגשנו את הערבית בתוך העברית שלו. בתוך המשמעות של המילים, בתוך המבט אל המילים, בתוך הצליל שלהן, כאילו הערבית שלו לבשה חליפה עברית יפה. היום, 22 שנה אחרי אותו שיעור, יהודה הוא בין השאר העורך הראשי של סדרת הספרים מפתוב - ספרות ערבית בעברית, ונחשב לאחד המתרגמים הפוריים ביותר של הספרות הערבית לעברית. הוא בעצם המתרגם שתרגם הכי הרבה רומנים מערבית לעברית, 14 ספרים, והוא התחיל בכך רק ב־2012. זה מראה על המאמץ האדיר וההישג הגדול של יהודה בתחום התרגום, אבל זה גם מראה את העליבות של ההיסטוריה של התרגום מערבית לעברית. באתר מכתוב יש אינדקס של כל התרגומים שנעשו אי פעם מערבית לעברית, מקטע בעיתון ועד רומן שלם. לפי האינדקס, רק 25 רומנים ונובלות פלסטיניים תורגמו לעברית עד היום. שליש מהם, אגב, תורגם בידי אנשי מכתוב מאז 2017.

בספר פועלים בתרגום, שאנו פועלים בקריאה שלו היום, יהודה חוזר אל מקורות של התרגום ומפרק את מודל התרגום הניאו־קלאסי, גם בהקשר של התרגום מערבית לעברית והיחסים הקולוניאליים בין השפות. אבל אני מבקש להתמקד בפרק העשירי, שמציע טיפוס אידיאלי של תרגום דו־לאומי. הפרק הזה מתאר למעשה את התפיסה והעשייה התרגומית הייחודית שלנו במכתוב. יהודה לא הסתפק בניתוח ההיסטורי והביקורתי המקיף והמרענן של המודל הניאו־קלאסי, הקולוניאלי, האינדיוידואלי, הטקסטואלי והחד־לאומי, אלא הציע מודל חדש שהוא דו־לשוני, דו־לאומי, קולקטיבי, אנטי־קולוניאלי, אוראלי, שיש בו מקום למילים כפונקציה של דיבור, של מפגש ושל דיאלוג. יהודה מסביר מהו דיאלוג בעיניו: "כשאני מדבר על דיאלוג אינני מתכוון בהכרח לשיחה בין שני אנשים או יותר, אלא לתשתית עומק רעיונית אפיסטמולוגית שבסיסה תנועה מעגלית בין קטגוריות, ולא תנועה חדי־סטרית" (עמ' 167). יהודה בעצם לא הסתפק בשלילה, בפעולה הביקורתית, אלא הציע את שלילת השלילה. הטיפוס האידיאלי של התרגום הדו־לאומי שפועלים בתרגום מציע הוא גם פרגמטי ודינמי.

* איאד ברגותי, מכון ון ליר בירושלים

הוא מקיים דיאלוג עם הפרקטיקה, והשניים מזינים זה את זה. הוא מבוסס על שלושה עקרונות של פעולת התרגום:

1. התרגום כפעולה קולקטיבית – לתרגם בצוותים ובשותפות של זהויות קולקטיביות שונות. תרגום בתנאים קולוניאליים אינו יכול להסתמך על מתרגמים חד-לאומיים ששואפים לאקוויוולנטיות לשונית המשחזרת את יחסי הכוח בין השפות. תרגום דו-לאומי מחייב לשתף מתרגמים ילידיים, ששפת אימם היא ערבית, במודל שאינו מתיישב עם הדגם האירופי האתנוצנטרי. התרגום נתפס פה כמסע דיאלקטי, דו-כיווני, המבוסס על דיאלוג.
2. התרגום כפעולת דיבור – מתרגמים מערבית לעברית לרוב משקיעים מעט מאוד מאמץ בטכניקות של העברת צליל משפה לשפה. הצליל והקול נמצאים בשוליים של תורת התרגום. התעתיק, למשל, הוא זירה שבה מתקיימים מפגשים טקסטואליים ואוראליים עם משמעויות אידאולוגיות במסווה של טענות טכניות. יש לשנות זאת. טכניקת התעתיק של מכתוב מציעה מעבר שונה של הצליל מערבית ומעברית, ומפגשי התרגום שלנו כוללים דיונים שבהם נשמע הקול של שפת המקור.
3. התרגום כפעולה בעולם – הטיפוס האידיאלי של פעולת התרגום מבוסס על המחשבה הפרגמטיסטית שלפיה תרגום (וכמוהו גם ספרות) אינו מלאכה אסתטית עצמאית שמספקת משמעות בלבד ושתכליתה היא עצמה, אלא מעשה במציאות. תרגום כפעולה מפרק את הגבולות בין הספרות ובין חיי היומיום ומדגיח את האופי הביצועי של הטקסט הספרותי.

תמיד חיפשתי את המושג הנכון לתאר את הדחף שלי ושל רבים אחרים להמשיך לנסות ולשנות משהו במציאות, למרות הכול. תמיד חיפשתי דרך לתאר אנשים ביקורתיים ששואלים את עצמם, גם אחרי שהבינו את עומק הבעיות ומורכבות התופעות: אוקיי, אז מה עושים? אנשים שלמרות כל הסיבות המשכנעות להתייאש ולמרות עקשנותו של הסדר הקיים אינם מסתפקים בשלילה, ומבקשים מעצמם ומהאחרים: בואו נעשה משהו. גם את המושג המתאר אנשים כאלה למדתי מיהודה בערב ההשקה של הספר *בלשון כרותה: פרוזה פלסטינית בעברית* – ספר שמקבץ יחדיו מגוון אדיר של טקסטים, אוסף של 73 סיפורים וטקסטים פלסטיניים שתרגמו יחדיו עשרות מתרגמות ומתרגמים, עורכות ועורכים ערבים ויהודים לפי המודל של מכתוב. ערב ההשקה היה האירוע האחרון של מכתוב לפני מגפת הקורונה. כשיצאנו שמחים מהאירוע המוצלח דיברנו, צוות מכתוב, על מה שאנחנו עושים, ואז יהודה תיאר את זה: פוזיטיביזם רדיקלי.

זה בדיוק העניין: גם לעשות וגם להיות ביקורתי. הביקורת תצביע על הבעיות, והעשייה תנסה ליישם את החלופה.

התרומה הסוציולוגית הביקורתית התאורטית והרדיקלית של יהודה, העשייה הפורייה שלו בתחום התרגום, הארגון החברתי של הפעילות בחוג המתרגמים שחברים בו כ-100 אנשים, ופיתוח המודל האידיאלי והיישומי של התרגום הדו-לאומי – כל אלה יצרו מחדש את השדה הזה. בשבילנו במכתוב, פועלים בתרגום הוא ספר שהעמיק את ההבנה שלנו בתרגום ובנה מסגרת אינטלקטואלית ורעיונית שכל פרויקט תרבותי וחברתי משתוקק אליו.